

Canvis en el paisatge del Montseny el darrer mig segle

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2001

11

Resum: *L'any 1947 Salvador Llobet publicà una obra excel·lent sobre "El medi i la vida al Montseny", on exposava amplament els trets del paisatge natural i com és la vida dels homes que viuen al Montseny. El llibre es completava amb un mapa dels mantells de vegetació, escala 1:50.000. Tot plegat ens ofereix un punt de referència de com era el paisatge i la vida del Montseny, just abans de les grans transformacions que tingueren lloc sobretot a partir de la dècada del 1950. A partir de la referència detallada de Salvador Llobet, en aquesta ponència es fa una anàlisi i una interpretació dels canvis que ha sofert el paisatge del Montseny, i la vida dels homes que hi viuen. Com en tots els canvis, hi ha hagut conflictes, pèrdues per a alguns i guanys per a uns altres. El resultat és l'existència d'un paisatge actual ben diferent del que hi havia fa mig segle, i una ocupació del territori i uns sistemes de vida que ben poc tenen a veure amb els que hi havia quan Salvador Llobet recorregué el massís, elaborà el seu mapa i entrevistà moltes de les persones que hi vivien.*

1. Introducció

El paisatge del Montseny ha sofert transformacions importants el darrer mig segle. El mateix ha succeït en les planes i muntanyes del seu entorn. Els canvis socioeconòmics, tècnics i demogràfics han fet que les activitats agrícoles, ramaderes i forestals tradicionals hagin estat abandonades o hagin sofert una disminució gran. Hi ha hagut un canvi en els sistemes d'aprofitament del territori.

Tot plegat ha menat cap a una transformació del paisatge. El brogit de la canalla, de l'aviram, del ramat i del carro de l'entorn de les cases de pagès s'ha apagat. El paisatge de les feixes i del bosc esclarissat del seu entorn s'ha transformat en un bosc dens amb clarianes embardissades. Moltes cases són mig enrunades o reduïdes en un claper tapat per pins o alzines. D'altres s'han reformat i

només són ocupades els caps de setmana i a l'estiu, o s'han transformat en punts de servei (restaurant, escola de la natura o casa de colònies); unes poques encara mantenen l'activitat de pagès, amb un futur ben incert.

12

El Montseny s'ha convertit en un centre de serveis relacionats amb la natura i amb l'esplai a l'aire lliure. Tot el Montseny, el paisatge, els cingles, els esqueis i les tarteres, l'aire fresc, la neu i les boires, les basses, les fonts i els salts d'aigua, els alzinars, les fagedes, l'aveteda, els matollars i els prats, les forgeries del senglar i la granota roja i les masies i les feixes, tot és per oferir un millor servei als habitants de l'entorn.

Salvador Llobet, el 1947, publicà una obra excel·lent sobre «el medi i la vida al Montseny», on exposà àmpliament els trets del paisatge natural i com era la vida dels homes que viuen al Montseny. El llibre fou completat amb un mapa dels mantells de vegetació, escala 1:50.000. Tot plegat ens ofereix un punt de referència de com era el paisatge i la vida del Montseny, just abans de les grans transformacions que tingueren lloc sobretot a partir de la dècada del 1950.

En aquest escrit es presenta una anàlisi i una interpretació dels canvis que ha sofert el paisatge del Montseny i la vida dels homes que hi viuen, prenent com a referència el treball de Salvador Llobet. Com en tots els canvis, hi ha hagut conflictes, pèrdues per a alguns i guanys per a uns altres. El resultat és l'existència d'un paisatge actual ben diferent del que hi havia fa mig segle, i una ocupació del territori i uns sistemes de vida que ben poc tenen a veure amb els que hi havia quan Salvador Llobet recorregué el massís, elaborà el seu mapa i entrevistà moltes de les persones que hi vivien (PANAREDA, 1992a i 1992b; ROMA, 2000).

2. El Montseny

El Montseny és una muntanya de referència per la seva situació, per la topografia i pel conjunt del seu paisatge. Es troba just en l'extrem nord-oriental de l'àrea metropolitana de Barcelona. És el massís més enlairat de les serralades costaneres i conté una diversitat de paisatges molt contrastada, des d'alzinars i pinedes mediterrànies, fins a denses fagedes i claps d'avets, propis més aviat de terres més

septentrionals. Aquests paisatges han condicionat diversos i variats sistemes d'aprofitament dels recursos naturals i sistemes de vida de la gent que hi ha viscut.

Per això ha estat objecte de visita, d'observació i d'estudi per part de moltes persones i grups. Per als primers excursionistes que vivien en els nuclis urbans que començaven a engrandir-se i a industrialitzar-se anar al Montseny era com assolir una fita de primer ordre, era descobrir un món ben diferent del que es vivia en la ciutat. Només cal consultar les obres d'Artur Osona, que fou un pioner en la redacció d'itineraris excursionistes (OSONA, 1879, 1880, 1886, 1893 i 1899). La geografia general del Catalunya de Carreras Candi mostra clarament com era el paisatge d'aquestes terres i com l'home les aprofitava i transformava (CARRERAS CANDI, 1906). Algunes monografies locals donen una imatge precisa de com era i es vivia en el Montseny, com en la topografia mèdica de Viladrau (ARIET, 1915), o l'estudi sobre Gualba (VERGÉS, 1911). L'edició del mapa excursionista del Montseny feta pel Centre Excursionista de Catalunya és una mostra de l'interès que hi havia per aquest massís (CEC, 1924). Semblantment es pot dir de la guia excursionista de Vidal (VIDAL, 1912).

Aquestes obres, com els diversos articles publicats en diverses revistes locals i de caire excursionista, ofereixen nombrosa informació sobre com era el paisatge i com vivia la gent del Montseny. Alhora es dugueren a terme diversos treballs de caire científic més sectorials, geològics, climatològics, botànics o zoològics. Fou una primera etapa de coneixement sistemàtic del Montseny que pot considerar-se acabada amb la magistral obra de Salvador Llobet.

Ja a la darrereria del segle XIX i inici del XX es dugueren a terme estudis sistemàtics des de diverses perspectives. Destaca l'obra del canonge Jaume Almera en el camp de les geologia (ALMERA, 1907, 1913, 1914 i 1915). Ben aviat altres científics naturalistes recorregueren el massís i l'estudiaren des de diverses perspectives, des de la geologia (FONT SAGUÉ, 1898; ASHAUER i TEICHMÜLLER, 1946), de la climatologia (FONTSERÉ, 1933a, 1933b, 1937 i 1950) i de la botànica (FONT QUER, 1918 i 1920).

A mitjan segle XX el Montseny arriba a ser força conegut, sobretot gràcies a la recerca de Salvador Llobet. El 1947 publica una extensa obra sobre el medi i la vida del Montseny (LLOBET, 1947a). Però ja

abans escriví diversos articles, com un avenç del que seria la gran obra (LLOBET, 1943 i 1945). Pràcticament en els mateixos anys que Llobet estudia la geografia del Montseny, altres autors fan el mateix des de perspectives més concretes. Destaquen els treballs de Noel Llopis Lladó i d'Oriol de Bolòs. Llopis Lladó estudià el conjunt de la morfoestructura del relleu de les serralades costaneres, que ell anomenà Catalànids (LLOPIS, 1947). Alhora efectuà estudis específics sobre la geologia i el relleu del Montseny (LLOPIS, 1942a i 1942b). Bolòs estudià la flora i la vegetació pocs anys després de Llobet, però no aconseguí publicar els resultats aleshores. La flora que estudià amb el seu pare resta encara inèdita, i la vegetació fou publicada 30 anys més tard d'haver-se acabat (BOLÒS, 1983). Abans havia publicat un resum dels paisatge vegetal de la plana de Vic i de la Selva (BOLÒS, 1959). La flora del Montseny es publicà més tard, però en un estil i context ben diferent del que Bolòs havia previst (BOLÒS, NUET, PANAREDA, 1986).

Els estudis efectuats la dècada de 1940 i inicis de la de 1950 tenen un especial interès. És al llarg de la dècada de 1950 quan el conjunt del territori inicia una gran transformació, derivada dels canvis socioeconòmics i tècnics generals. Canvien els sistemes d'aprofitament dels recursos naturals: moltes terres deixen de ser cultivades, i en d'altres les tasques agrícoles es mecanitzen. Els boscos deixen de ser rendibles i són poc aprofitats. Minven els ramats i les pastures es van deixant. Això fa que la vegetació evolucioni cap a comunitats més properes a les naturals.

Els treballs de Llobet, Bolòs i Llopis constitueixen un testimoni únic de com era el paisatge abans de les grans transformacions de la segona meitat del segle XX.

3. L'obra de Salvador Llobet sobre el Montseny

És l'obra de Salvador Llobet la que més aporta en aquest sentit, ja que és un treball dedicat explícitament a l'anàlisi i explicació de com era el paisatge aleshores i quins eren els sistemes de vida dels homes que en aquest moment vivien i treballaven en el Montseny. Però cal situar adequadament el moment històric en què Llobet realitza el treball. Hi ha la idea molt generalitzada que el paisatge i els sistemes de vida fins a la dècada de 1950 eren el que sovint anomenem tradicionals. Aquest terme «tradicional» evoca una

realitat passada durant la qual, es creu, que l'home aprofitava el medi de manera poc intensa a causa de les limitacions tècniques. S'oposa als sistemes actuals, més tecnificats i sofisticats i molt més agressius. Aquesta oposició entre l'actual i el tradicional es basa en una concepció molt estàtica de la realitat natural i de la història humana.

Cal entendre i copsar el paisatge passat des d'una perspectiva més dinàmica, en evolució i canvi permanent. El paisatge sempre ha evolucionat de manera natural. També va canviant els sistemes d'aprofitament per les persones. El Montseny que descriu Llobet és el Montseny de la dècada de 1940, al final d'una etapa, que, a més, va coincidir amb la postguerra civil espanyola.

Cal tenir molt present aquest canvi constant i permanent tant en el paisatge natural com en el sistema de vida de les persones. No s'ha de creure que el paisatge del Montseny ha estat igual els darrers segles, fins al 1950, i que a partir d'aquesta data tot canvia. Cal considerar, només com a mostra, que el màxim d'ocupació humana del territori fou a mitjan segle XIX. És aleshores quan els conreus ocupen més extensió i els boscos i pastures abasten espais reduïts i controlats pels pagesos i ramaders. El cens de 1860 mostra un màxim demogràfic per al conjunt dels municipis del massís. És a partir d'aquest moment quan s'inicien abandons significatius de cases i terres. D'altres terres són plantades amb ceps a causa dels bons preus a què es paga el vi i els productes que se n'elaboraven per països afectats per la fil·loxera. Això dura fins que la fil·loxera anorrea les vinyes catalanes (IGLESIAS, 1968).

Es replanten terres, però moltes resten sense cultiu. Alhora les indústries incipients i la concentració urbana fan que alguns pagesos i ramaders que malviuen en les terres primes del Montseny decideixin emigrar cap als nous nuclis.

El resultat és l'abandó agrícola de diverses terres durant la segona meitat del segle XIX i principis del XX. Són molts dels vessants actualment colonitzats per alzinars i rouredes, que en Llobet veié com a bosc incipient.

Però no tot fou abandó de la terra i fugida cap als nuclis urbans i industrials. L'augment demogràfic d'aquests centres ocasionà una demanda més gran de productes del camp i del bosc. Els pagesos

del Montseny es veieren afavorits per l'augment de la demanda de carn, llet, carbó i llenya. Això comportà un canvi en la vida i en les relacions entre el montsenyencs, com també en el paisatge.

16

Aquest sistema d'aprofitament es veié trastocat per la Guerra Civil espanyola i la postguerra. La penúria generalitzada obligà a rompre terres que s'havien abandonat feia unes dècades. De nou s'artigà per aprofitar la fertilitat natural dels sòls. Fou un petit retrocés, que ben aviat es recuperà. La dècada de 1940 el Montseny fou una muntanya forestal amb un intens carboneig, pastures per als ramats ovins i cases de pagès que vivien del seu excedent en llet i carn. El conreu de la patata per a sembra en els indrets més enlairats fou un bon complement a la magra economia de pagès.

Aquest és el Montseny que Llobet veié, estudià i escriví. I aquest és el Montseny més antic que coneixem en detall. Poc s'imaginaria Salvador Llobet que en poques dècades el medi i la vida que exposà en el seva tesi doctoral desapareixeria. Després ell ho visqué i en seguí les transformacions en els sistemes d'aprofitament i en el paisatge.

Salvador Llobet ens deixà un text de 518 pàgines, més un mapa dels mantells de vegetació a escala 1:50.000 (LLOBET, 1947a). Fou un treball metòdic, ordenat i complet de com era aleshores el Montseny. De fet pot considerar-se un dels primers treballs realitzats a Espanya seguint la metodologia de la Geografia Regional Francesa, i molt probablement un dels millors de tota la història de la geografia espanyola; sens dubte el millor de la geografia catalana.

Coneixent com era Llobet de treballador, constant i rigorós, és fàcil entendre que pràcticament alhora efectuà un estudi semblant a les Valls d'Andorra (LLOBET, 1947b). També en aquest cas, Llobet en deixà un document únic, just abans de la gran transformació social, econòmica i paisatgística de les Valls.

Ambdós llibres foren escrits i editats en castellà; altrament impossible de fer-ho en català en aquelles dates. Per sort, hi ha qui s'ha preocupat d'editar-los en català quan ha estat possible. El llibre del Montseny fou editat conjuntament pel Museu de Granollers i l'Agrupació Excursionista de Granollers, el 1990.

Salvador Llobet seguí estudiant i divulgant el Montseny que tant coneixia. Féu nombroses excursions al Montseny amb alumnes i impartí cursos i conferències sobre el massís. En el camp de la recerca destaca el seu interès pels fenòmens periglacials en el Montseny, que en el seu moment fou un treball pioner (LLOBET, 1975). També seguí en la recerca d'estudis regionals, en especial on es relacionava el paisatge amb l'activitat humana. En aquest aspecte destaca l'estudi sobre el Maresme (Llobet, 1955), i les anàlisis de geografia històrica (LLOBET, 1970).

4. Els canvis en el paisatge el darrer mig segle

Aviat farà seixanta anys que Salvador Llobet es recorregué els sots, els vessants i les carenes del Montseny, parlà amb els bosquerols, pastors i pagesos, entrà a les masies i es passà moltes hores consultant documents antics en arxius. Llobet deixà escrit el Montseny de la dècada del 1940, just acabada la Guerra Civil espanyola.

Però aviat tot canvià, a causa de les transformacions socioeconòmiques generals. La relativa rendibilitat de l'aprofitament agrícola, pastoral i forestal del Montseny quedà en ben poca cosa. El conreu de les feixes de l'entorn d'una masia ja no eren suficients per sobreviure. Ja no calia carbó, a causa de la generalització de combustibles fòssils (petroli, gas) i de l'energia elèctrica. La demanda de llenya i fusta baixà en picat i es pagava a preus minsos. Tenir un ramat d'ovelles cada vegada era menys interessant. A més, les noves fàbriques instal·lades en els pobles de la plana i a la costa, les oficines i les botigues oferien feines més còmodes i estables.

El resultat fou un progressiu abandó de les activitats del camp i del bosc, ben significatiu a la dècada de 1950, que es consolidà a les dècades de 1960 i 1970. Els joves eren els primers de deixar la muntanya. Sovint era tota la família sencera la que emigrava cap a la plana. A vegades les persones grans es quedaven fins que el cos aguantava, però finalment abandonaven la masia per anar a viure amb els fills.

El resultat és un gran canvi en l'aprofitament dels recursos naturals del Montseny, que comportà transformacions en el paisatge, on predominà la regeneració espontània de la vegetació, que més endavant concretarem.

Però els canvis no es reduïren en l'abandó de les activitats agràries i en la regeneració espontània del bosc. Mentre les activitats agràries minven en el Montseny, les ciutats i pobles de l'entorn creixen. La societat s'urbanitza. I a la ciutat no tot són flors i violes. Els ciutadans pateixen el poc espai dels habitatges, el ritme rígid i monòton de la seva activitat professional, la manca d'espais verds, el soroll, etc. Enyora i té necessitat del paisatge natural, del bosc i de la vida de pagès. Aleshores sorgeixen les sortides dels caps de setmana, les caravanes en la carretera i el desig d'una casa al mig del bosc.

Moltes antigues vinyes i feixes, més o menys colonitzades per brolles i pins, es parcel·len i s'omplen de cases i casetes, segons les possibilitats de les famílies. Són les noves urbanitzacions, que creixen com bolets pels vessants del Maresme, del Vallès, del Garraf, del Penedès, de la Selva i de l'Empordà. La pagesia perd tot el protagonisme a la muntanya, que es converteix en un indret per córrer i cridar per als qui s'escapen de la ciutat sempre que poden. Pot semblar una exposició molt simplista del que succeí, però en molts indrets la realitat fou molt més patètica.

Alhora alguns col·lectius urbans s'adonen del perill d'urbanitzar arreu del territori, i s'inicia un corrent d'opinió i d'acció amb vista a la protecció del paisatge: calia regular el procés de les urbanitzacions i de les residències secundàries. Sorgiren nombrosos grups ecologistes proteccionistes i s'elaboraren projectes de protecció d'espais. Es concretà en l'establiment d'àrees com a parcs naturals, en especial a les comarques costaneres. El primer parc natural aprovat fou el de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Seguí el Montseny; entre 1977 i 1978 s'aprovà el Pla especial del Parc Natural del Montseny i l'àrea de parc fou declarada «Reserva de la Biosfera per la Unesco». El que s'aconseguí fou, per un cantó, la protecció d'uns sistemes naturals i uns paisatges i, per un altre, la reserva d'un espai ordenat i de qualitat per a oci i plaer dels habitants de la ciutat. El Parc Natural del Montseny és gestionat pel Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona. Ben aviat farà 25 anys que el Montseny és Parc Natural i Reserva de la Biosfera.

Mentre es gestionava la protecció del Montseny, el paisatge natural s'anava restituint cap a situacions més properes a la natural. Els boscos van colonitzant els vessants i fondals, fins al punt que la superfície forestal és actualment molt gran. Els conreus ocupen

una superfície escassa, les pastures són totalment residuals i els matollars són progressivament colonitzats pels boscos. L'abandó de les activitats agràries assoleix nivells molt alts, reduïdes a uns pocs ramats i al conreu d'unes poques terres, la majoria amb cereals. Els farratges per al bestiar ocupen una superfície molt minsa, a causa de la forta davallada de la ramaderia vacuna.

Els qui viuen a muntanya treballen majoritàriament en la branca dels serveis, principalment en la restauració. La vigilància i gestió del parc i diverses activitats de caire pedagògic ocupen alguns dels pocs habitants del Montseny (PANAREDA, 1980 i 1991).

4.1. Les masies

Llobet veié durant la dècada de 1940 cases abandonades, i algunes enrunades, però majoritàriament trobà cases habitades que eren el centre d'una activitat agrària.

Llobet fou molt meticulós en l'anàlisi dels habitatges del Montseny. A més de diverses fotografies que permeten copsar com eren les cases aleshores, ens ha deixat plànols de la planta de nombroses masies, com també de cases urbanes dels pobles i cases d'estiuieg. Es tracta d'un document d'un alt valor històric, ja que la construcció, les dimensions i distribució de les diverses dependències són en estreta relació amb la vida, amb les feines i amb les produccions econòmiques: entrada, escala, sala, cuina, menjador, habitació, golfes, galeria, celler, quadra, porxo, corral, cort, galliner, era, pati del bestiar, graner i pallissa.

Sovint era difícil de diferenciar els espais destinats a les persones, al bestiar i a guardar el gra o el menjar pel bestiar. Ara hi ha una clara diferenciació i separació dels espais en les explotacions agràries actuals, però era força complexa en les masies de fa unes dècades, en especial en els habitatges de dimensions reduïdes. Les quadres s'integraven en el conjunt de l'habitatge; normalment ocupaven la planta baixa, sobre la qual hi havia les habitacions.

El predomini de la masia com a centre d'activitat agrària que Llobet trobà ha sofert una transformació dràstica. La majoria de les masies del Montseny han sofert modificacions importants. Moltes es troben en ruïnes. A vegades resten les parets mig desfetes, però ben sovint només hi ha un claper, com a únic testimoni de

l'edificació i de l'activitat de fa unes dècades. D'altres resten en bon estat, però tancades, amb greu perill que en pocs anys esdevinguin ruïnes una vegada la teulada s'enfonsi. Diverses masies han estat remodelades i rehabilitades per a usos estrictament residencials, de manera permanent o com a residència secundària. Algunes han estat rehabilitades per a usos de serveis, com restauració, casa de colònies o altres serveis relacionats amb la gestió del parc, o amb activitats pedagògiques.

Les remodelacions recents han fet que l'estructura interna de la masia hagi sofert sovint modificacions importants. L'aspecte extern, en especial en l'edifici principal, s'ha mantingut, però l'ús de bigues llargues i més resistents ha permès trastocar del tot la distribució de les dependències. Quadres, corts i corrals annexos han estat transformats en còmodes estances, habitacions, estudis, menjadors o sales de reunió.

4.2. Els conreus

Les transformacions en el paisatge agrícola han estat molt radicals, sobretot a causa de l'abandó dels conreus. Ja no es tracta de canvis, sinó d'una simple desaparició en molts indrets del Montseny.

Llobet féu una meticulosa anàlisi dels conreus. Constata el predomini de terres de conreus a les planes al·luvials i a les terres toves de la part baixa de la muntanya. A muntanya la localització dels conreus és en funció sobretot de la presència de materials tous que permetin un sòl profund, l'orientació i la possibilitat de regadiu. L'exposició solar és fonamental; escasseja la terra cultivada a mesura que l'indret és més obac. L'altitud condiona diferents tipus de conreu segons el clima de cada indret, fins a l'entorn dels 1.000 metres; pel damunt d'aquesta cota el conreu és poc productiu. Aleshores les terres són destinades a pastura. Llobet presta especial atenció al límit altitudinal dels conreus, amb una anàlisi detallada per tipus de planta. La influència del fred en el fons de les valls i planes, on es registra la inversió tèrmica, és ben notable. El cultiu de la vinya i, sobretot, de l'olivera defuig d'aquests fondals, i es localitza en cotes una mica més elevades, just al peu de la muntanya. Ara aquest estudi és una autèntic document, ja que la situació actual és ben diferent, com ja hem dit, no pels canvis en els cultius, sinó per la seva desaparició en molts indrets.

Llobet tingué una especial atenció per la distribució de l'olivera i la vinya; fins publicà de manera independent un article sobre els límits altitudinals d'aquests conreus (LLOBET, 1943). Més tard féu el mateix pel conjunt de Catalunya (LLOBET, 1950). Ell mateix constata ja una forta davallada en relació amb l'extensió que hi degué haver al llarg del segle XIX. Localitza premses en masies on ja no queda resta de vinya. En l'actualitat la vinya és un cultiu totalment residual en el Montseny. L'olivera queda reduïda en els indrets més assolellats de la Garriga, Samalús, Cànoves i Mosqueroles, on els darrers anys ha estat replantada a causa dels ajuts oficials.

La disponibilitat d'aigua per regar féu que a les planes inferiors i prop de les rieres i torrents s'hi instal·lessin els cultius més productius. La major extensió de conreu i una disponibilitat més gran d'aigua han fet que a la plana existís una reglamentació precisa de la distribució i ús de l'aigua. A muntanya els usos han estat més reduïts i localitzats; sovint eren sistemes d'aprofitament dependent d'una font o de l'aigua d'un torrent secundari per abastar una masia, o un petit grup de cases.

Al llarg d'aquests seixanta anys, el paisatge de l'aigua ha canviat molt. A la plana la pressió urbanística ha fet que moltes de les terres agrícoles més fèrtils hagin estat ocupades per indústries, habitatges, magatzems o per la xarxa viària. Molts trams de rec han estat trencats i interromputs, o colgats per les noves construccions, i ningú ha tingut cura de refer-los, ja que han perdut la seva utilitat. Periòdicament es detecta trams de canalització d'aigua que es deterioren per sempre.

A muntanya l'abandó de les cases ha comportat l'abandó de tot el sistema associat a la recollida, canalització i embassament d'aigua. Les petites rescloses o trenques s'han desfet en el primer aiguat o han quedat rebertes amb el temps. El mateix ha succeït amb les sèquies i recs. Les basses han quedat buides i colonitzades per bardisses. La flora i la fauna associades a aquest paisatge hídric han desaparegut.

En relació amb l'aigua pot parlar-se també de la desaparició de l'activitat dels molins fariners, força nombrosos en el conjunt del Montseny, en especial prop dels cursos principals, com la Tordera, el Besòs i la riera d'Arbúcies (PUCHADES, 1948). Sovint les basses

tenien la doble funció d'embassar aigua per regar i per moure el molí.

La desaparició dels conreus i dels punts d'aigua ha comportat d'altres canvis en el paisatge i en l'aprofitament dels recursos naturals. El sistema agrari ha estat una creació humana que ha evolucionat al llarg dels segles. Un conjunt de plantes i animals s'hi ha adaptat, el que ha menat a uns aprofitaments dependents. Aquest és el cas de la caça i de les plantes remeieres. La presència, abundància i el manteniment de diversos ocells i d'altres animals, com també de nombroses plantes remeieres, han estat condicionats i afavorits pel paisatge agrari. Si aquest paisatge desapareix, les poblacions d'animals i plantes queden afectades. No ha de sorprendre, doncs, trobar antigues feixes llaurades i sembrades de cereals per caçadors, ja que saben que certs ocells només poden sobreviure-hi si troben les condicions ambientals adequades.

4.3. Les pastures

A partir dels 800 metres d'altitud, i sobretot per damunt dels 1000 metres, el clima ha limitat molt les possibilitats dels conreus. El sègol ha estat una de les plantes que més suporta el fred, però ara és pràcticament inexistent. El mateix es pot dir d'altres plantes, com la patata, l'ordi i el blat. Aquests darrers cereals es mantenen en alguns camps que poden ser treballats mecànicament.

Els vessants superiors del Montseny han tingut els darrers segles un aprofitament centrat en les pastures. Hi ha hagut sobretot ramaderia ovina. Al Montseny hi ha un sistema d'ús compartit d'aprofitament de les pastures, a vegades també de l'aprofitament del bosc, anomenat empriu.

De manera espontània pràcticament tots els vessants del Montseny serien colonitzats per boscos. Per tal de mantenir les pastures cal cremar periòdicament el bosc o el matollar. I així s'ha fet secularment. Però la disminució de la pressió pastoral de les darreres dècades ha fet que els matollars i posteriorment els boscos envaïssin els conreus i les pastures abandonades. A més, la concepció estàtica del paisatge que té la societat urbana ha fet que s'establissin normes que prohibien la crema dels matolls. Aquesta prohibició es fonamenta en la necessitat de conservar les landes de bruguera, de falguera, de ginestell i de ginebró. Es tenia la creença que el foc

malmetia aquestes comunitats vegetals. No es considerava l'autèntica realitat: aquests matollars es mantenien de manera permanent perquè s'hi calava foc periòdicament. La prohibició de les cremes només ha servit per afavorir la regeneració del bosc, que s'estableix i substitueix ràpidament els matollars. Si realment es vol protegir els matollars, calen les cremes periòdiques.

El resultat és que la superfície de pastures ocupen actualment un espai ben reduït. Les pastures sobre sòls més o menys profunds que hi havia fa unes dècades, pràcticament han estat colonitzades per matollars i boscos. Resten alguns sectors amb sòls més prims, la qual cosa ha condicionat una evolució cap al bosc més lenta. Per això ara resten pastures seques on hi ha claps sense herba i nombroses mates llenyoses de farigola, bruguerola, brucs i altres arbusts baixos.

L'única manera de poder mantenir o recuperar terres de pastures és mitjançant cremes. Si no es fa, en poc temps hauran desaparegut pràcticament totes les pastures, excepte les dels indrets rocosos.

4.4. Els matollars

Del que s'ha indicat en relació amb les pastures s'extreu què ha passat aquests anys amb els matollars. En un aprofitament tradicional els matollars no ocuparien gaire extensió. Només petits sectors en els marges i roquissers. Amb l'abandó de les activitats agràries els matollars s'estengueren molt, ja que no eren ni estassats, ni arrencats ni cremats. Era una etapa en la successió natural cap al bosc. Però de manera natural els matollars no tindrien l'estructura i l'extensió que s'ha vist les darreres dècades. D'un conreu o d'una pastura el paisatge evoluciona de manera mixta, amb herbes, mates i arbres. De manera natural serien poques les situacions d'una formació arbustiva pura. Si hi ha extenses àrees de matollar és a causa de la intervenció directa o indirecta de l'home, com els incendis i el pasturatge.

A la terra baixa el matollar dominant és una brolla d'estepes i brucs, que si no es crema evoluciona en poc temps cap a una màquia d'arboç i aladerns, i posteriorment cap a bosc d'alzina, o un bosc mixt d'alzina i roures. El pi pinyer i el pi blanc solen formar un estrat alt sobre aquests matollars i màquies i sovint també sobre el bosc d'alzines i roures.

La brolla d'estepes i brucs és típica de les terres silícies, sobre esquist i granit, rocam dominant en el Montseny. Però a l'extrem occidental del massís, cap al Congost, domina la roca calcària. Quan aquesta roca és tova es fa una brolla de romaní i bruc d'hivern. Però si és una calcària dura i compacte s'estableix una garriga, un matollar dens dominat pel garric. Brolles i garrigues evolucionen normalment cap a una bosc d'alzines, sovint amb roures. El pi blanc hi és abundant.

Als racons més ombrívols i sobre roca calcària es fa un matollar dens i alt dominat pel boix. Les boixedes ocupen bones extensions al nord-oest del massís. Quan el boix es fa abundant sobre esquists o pissarres, cal pensar que es tracta més aviat de calcoesquists, és a dir, de roques silícies amb un cert percentatge de carbonats.

A partir dels 800-1100 metres, diferent segons l'orientació del vessant, els matollars indicats anteriorment ja no es fan o es desenvolupen amb dificultat. Al seu lloc s'estableix un matollar dominat per plantes del grup dels brucs i de les ginestes. Són les anomenades landes, abundants a la Calma i als vessants assolats del Matagalls i del turó de l'Home. Sobre sòls prims dominen les landes de bruguerola i sobre sòls profunds les landes de falguera. En terres fins fa poc conreades creix una landa de ginestell. Tal com ja s'ha indicat aquestes landes s'espesseixen i van essent colonitzades progressivament per arbusts més alts i arbres, fins a esdevenir boscos. Als solells de cotes inferiors es fa un alzinar, i als obacs rouredes o fagedes. A mesura que augmenta l'altitud la fageda es fa dominant arreu (NUET & PANAREDA, 1984).

Pel damunt dels 1600 metres i fins al cim el matollar dominant és constituït pel ginebró, un tipus de ginebre rastrer adaptat al fred intens, al vent i a la neu. Als obacs sol ser dominant, però als solells s'hi barreja la bruguerola. L'extensió d'aquest matollar de ginebró ha estat gairebé total a partir de la cota indicada, i ben segur que Salvador Llobet així ho veié. L'efecte de carena amb vents violents i freqüents i el fred dificulten la regeneració del bosc, que ací seria dominat pel faig.

També en aquests vessants culminant l'acció de les cremes periòdiques ha estat la causa del manteniment i domini d'aquest matollar. La lenta regeneració pot fer pensar en un matollar permanent. En realitat no és així, ja que amb tota seguretat la

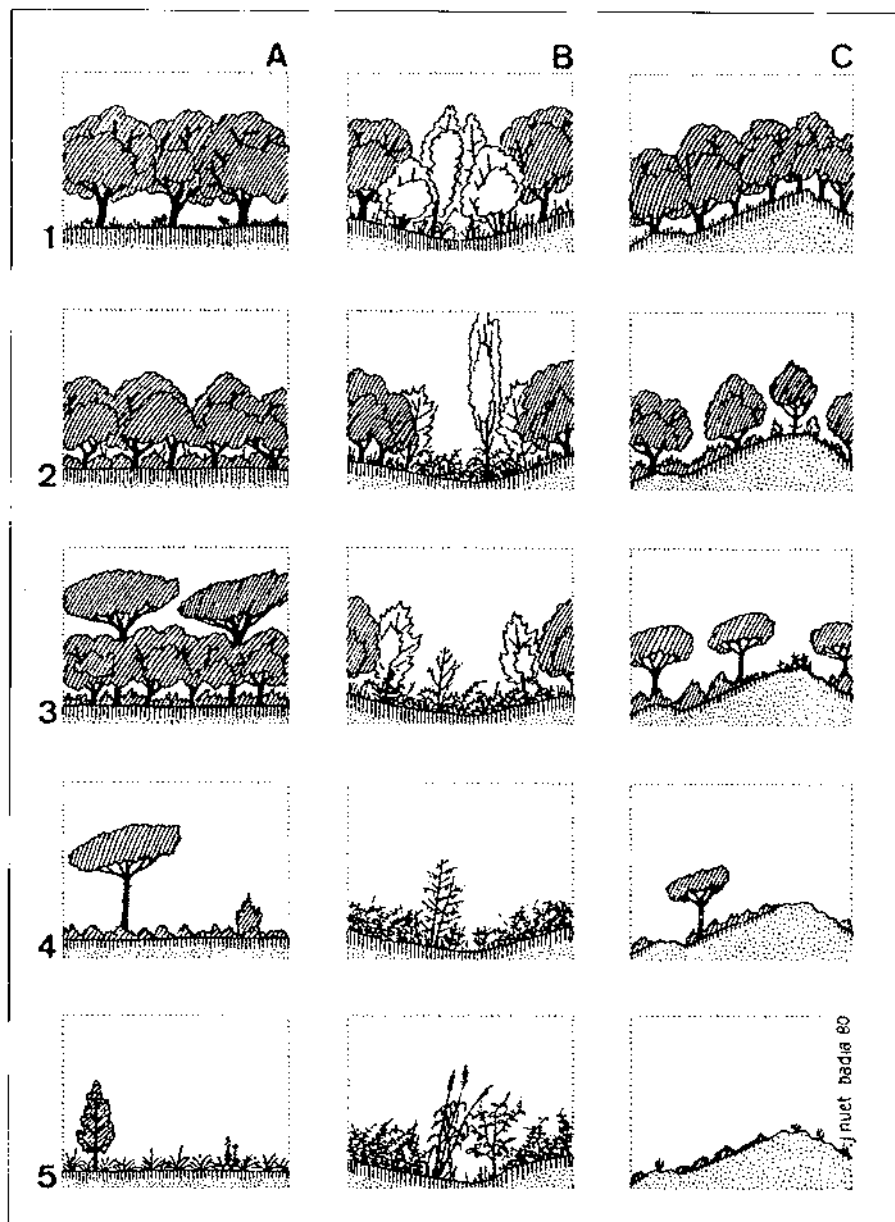
fageda assolirà totes les carenes i cims del Montseny. Això sí, més lentament que en vessants inferiors, i el bosc que s'hi establirà serà més baix i amb arbres rebregats i tortuosos. Només en les carenes i en els vessants rocosos molt inclinats la fageda mai no esdevindrà dominant; molt probablement s'hi establiria una formació mixta més o menys oberta de faigs, avets, moixeres de guilla, moixeres, teixos, freixes de fulla gran, blades, roures de fulla gran, bedolls i avellaners, amb mates de ginebró i sectors de roca nua. En tot cas s'ha d'imaginar aquest paisatge, i els altres també, de manera dinàmica. És a dir, serà un paisatge amb canvis de fisonomia, estructura i funcionament al llarg del temps en relació amb la pròpia dinàmica de la comunitat vegetal i de les condicions climàtiques i geomorfològiques que s'esdevinguin.

4.5. Els boscos

De manera reiterativa s'ha indicat que espontàniament tot el Montseny seria espai forestal. Només s'exceptuarien els indrets rocosos molt inclinats, els que haguessin sofert esclavissades i despreniments i les clarianes mantingudes pels herbívors. Aquesta afirmació cal entendre-la de manera dinàmica, és a dir, ocasionalment poden obrir-se clarianes, a vegades de grans dimensions, com les que es poden derivar d'incendis naturals. Un incendi natural pot destruir tota la cobertura forestal del massís de cop, amb conseqüències tant o més grans que les ocorregudes amb els incendis del 1996.

Llobet observà i estudià molt bé els boscos del Montseny. El mapa dels mantells de vegetació n'és una bona mostra. En una primera aproximació ja es fa evident de l'augment de la massa de bosc al llarg d'aquests seixanta anys. D'això ningú no en dubte, i n'hi ha prou per entendre-ho amb les explicacions anteriors: l'abandó generalitzat de les activitats agràries.

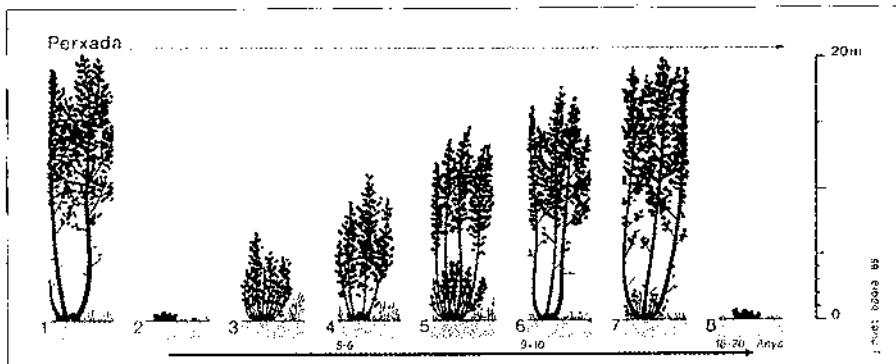
Llobet veu el bosc com a horitzó de treball. Qui s'ho planteja ara així? El mateix Llobet diu textualment «és un important complement a l'horitzó de treball del Montseny i un horitzó econòmic general de gran valor per al bestiar, per als habitants i per als propietaris». La història de l'aprofitament forestal al Montseny és una lliçó dels canvis que es produeixen en l'aprofitament dels recursos naturals. Llobet estudia el paisatge del Montseny en un moment en què el bosc és rendible per als habitants del massís i per als seus propietaris.

Representació esquemàtica de diferents estadis en les sèries de vegetació en l'estatge de l'alzinar inferior del Montseny. El número 1 correspon a l'estadi de més maduresa, i el 5 de més degradació.

A: sobre topografia plana; B: en fondalada; C: en carena.

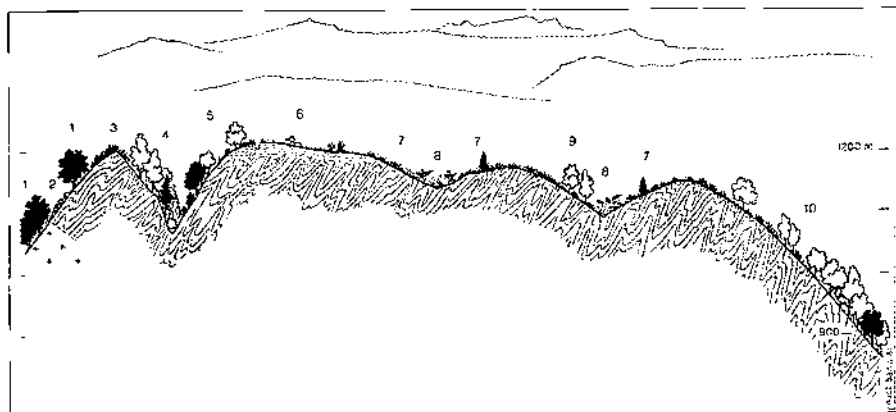
[Dibuix de Josep Nuet]

Esquema de la perxada, segons el sistema tradicional d'explotació de les plantacions de castanyers.

1. Perxada de 16-20 anys, apta per ser tallada.
2. Perxada després de ser tallada, amb les soques nues
3. Perxada amb els tanys de 4-6 anys, a punt de ser aclarida deixant els 3-5 brots millors i més espaiats.
4. Perxada de 4-6 anys aclarida.
5. Perxada amb brots nous, al cap de 3-5 anys de la primera aclarida.
6. Perxada després de retanyar.
7. Perxada d'uns 15 anys, gairebé apta per ser tallada.
8. Perxada tallada amb les soques nues, a l'hivern. Inici d'un nou cicle d'explotació, com en 2.

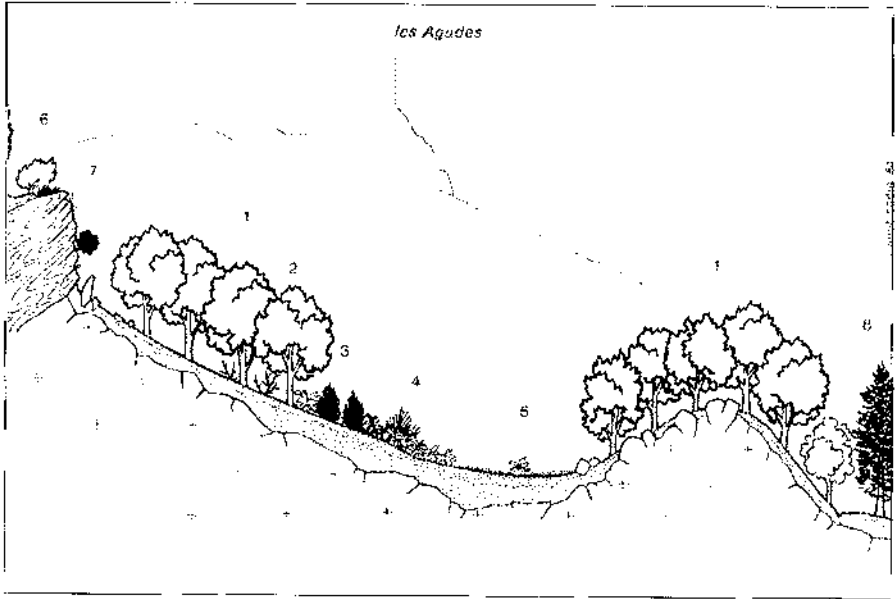
[Dibuix de Josep Nuet]

Perfil del paisatge del sector central de la Calma.

1. Alzinar muntanyec en els vessants solells.
2. Clarianes i tarteres enmig de l'alzinar en els solells molt inclinats.
3. Landes de bruguerola, brucs i ginebres en les carenes.
4. Fagedes en les obagues, amb boscos mixtos de roure de fulla gran i trèmols; avets i teixos aïllats.
5. Landes mig colonitzades per rouredes de roure de fulla gran.
6. Landes de ginestell en antics conreus.
7. Landa de bruguerola en vessants inclinats sobre sòls àcids i pobres.
8. Landa de falguera aquilina en els fondals.
9. Landes mig colonitzades per rouredes de roure de fulla gran i roure martinenc amb clapes de trèmol en obacs enlairats.
10. Rouredes i boscos mixtos de roures i alzines en obacs

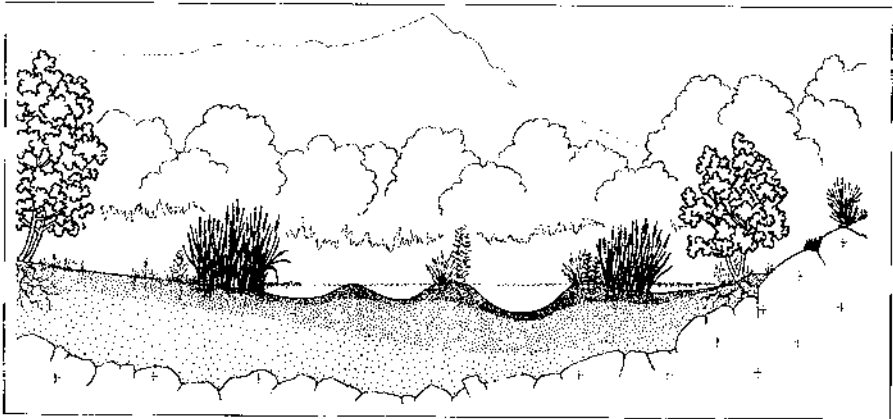
[Dibuix de Josep Nuet]

Perfil d'un sector de la vall de Santa Fe.

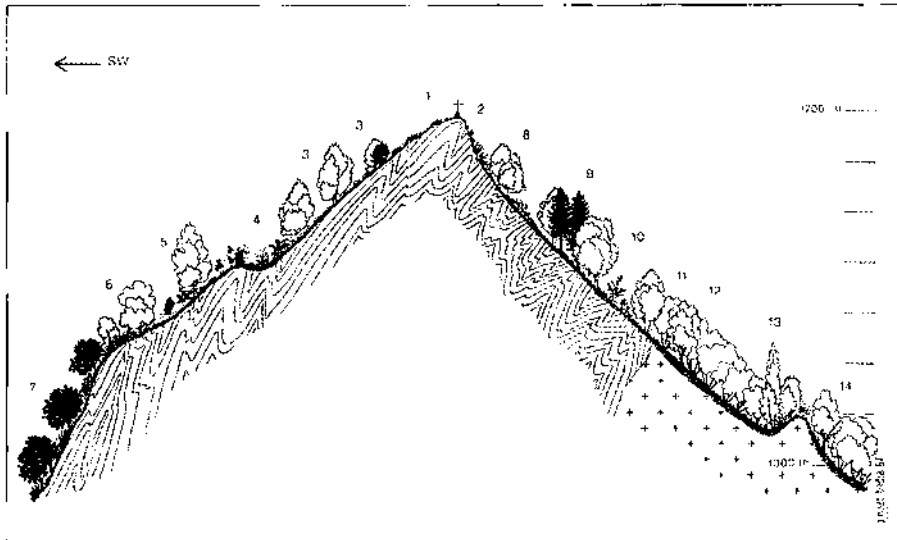
1. Fageda densa.
2. Fageda recent, on encara s'observen les restes de ginebres morts per l'ombra dels faigs.
3. Landa de falgueres i ginebres, que aviat serà colonitzada pel faig.
4. Landa de falgueres i ginestell
5. Prats.
6. Replà sobre un cingle, amb landa de bruguera.
7. Cingle amb vegetació rupícola.
8. Àrea molt antropitzada del fons de la vall, amb plantacions d'espècies exòtiques.

[Dibuix de Josep Nuet]

Perfil del paisatge de l'estany petit de Santa Fe del Montseny, realitzat el 1981. Ara tot aquest estany ja està colonitzat per un bosc dens de verns i gatells.

[Dibuix de Josep Nuet]

Perfil del paisatge del Matagalls

1. Matollar de ginebró, amb pradells d'esclerants, de crespínells i de festuca rogenca amb pota-de-gat.
2. Matollar de ginebró amb pastura d'ussona i vegetació de roca amb herba de sant Segimon. Al peu dels esqueis i cingles hi ha grups de megafòrbies, o comunitats d'herbes altes, amb falgueres (falguera mascle, falguera femella) i d'altres herbes altes com l'all victoriana i el fajol alpi. La nabidera i la gerdera solen ser-hi freqüents.
3. Landa de bruguerola amb pradells d'esclerants, de crespínells i de festuca rogenca. Hi ha clapes de faigs i faigs aïllats, alguns de dimensions escasses. Esporàdicament es troben exemplars de teix i avet.
4. Replans amb pastures i pradells d'esclerants, de crespínells i de festuca rogenca. Són importants les landes de bruguerola amb ginebre en indrets amb sòls prims, i de falguera aquilina en sòls més profunds. Hi ha faigs aïllats, normalment poc alts i molt ramificats. Es troben molles i jonqueres ben delimitades en els fons dels sots, als rierols i prop les fonts.
5. Vessants força inclinats i afloraments rocosos amb landes de bruguerola, de ginebre, de falguera aquilina i de ginestell. Són freqüents les bardisses i les formacions altes amb predomini de l'arg blanc. Els sectors més oberts són ocupats per una brolla montana densa de bruc boal. Hi ha clapes de fageda i arbres aïllats de roure, faig, freixe de fulla gran, blada, moixera, roure, trèmol i teix. A les petites tarteres i als afloraments rocosos es troba l'herba de sant Segimon, falgueres petites, crespínells i el matafoc.
6. Brolla montana amb clapes de roureda. Predominen els arbres aïllats de roure, blada, trèmol, moixera i faig, enmig d'una brolla montana amb bruc boal, arg blanc, aranyoner, ginestell, bruguerola i ginebre. Hi ha clapes de bardissa i de landa de falguera aquilina en indrets amb sòls relativament profunds. A les pedreres i esqueis creixen un bon nombre de crespínells i l'herba de sant Segimon.
7. Alzinar muntanyenc discontinu en els vessants inclinats i plens d'esqueis, cingles i tarteres, per sota dels 1.200 metres. Les brolles montanes i bardisses hi són freqüents.
8. Fageda discontinua en els vessants culminals, molts inclinats i en substrat molt dur. Són nombrosos els esqueis, cingles i les tarteres. Predomina la pastura d'ussona a les claranes. Les tarteres són colonitzades per masses denses de molles i grups de saxifraga geranioides. Al peu de cingles i esqueis es desenvolupa una megafòbia amb falgueres i d'altres herbes altes. La gerdera i la nabidera hi són freqüents. Als cingles i esqueis domina una vegetació discontinua d'herba de sant Segimon, crespínells i falgueres petites. Els arbres en general creixen aïllats, molt ramificats i deformats pel vent, el fred i la neu (faig, avet, freixe de fulla gran, moixera de guilla, roure, blada).
9. Semblant a 8, amb bosquets d'avets amb un sotabosc dens de molles. Les tarteres hi són freqüents. Hi ha sectors extensos de fageda densa i ben desenvolupada.
10. Predomini de la fageda densa i ben desenvolupada. Hi ha claranes amb tarteres i esqueis amb vegetació específica. S'hi constitueixen grups de gerderes i saüc sacermós, i landes de bruguerola, ginebre, ginestell i falguera aquilina segons els sòls i la situació topogràfica. Hi ha arbres aïllats solitaris o barrejats amb el faig, com el freixe de fulla gran, la moixera de guilla, el bedoll, plàtans fals, roure, trèmol, la blada i l'avet.

11. Bosc caducifoli mixt amb faig, roure, castanyer, freixe de fulla gran, blada, trèmol, cirerer, moixera i tell de fulla gran. Als indrets més ombrívols sol dominar el faig i constituir fagedes denses. Als indrets més oberts hi ha més roures, encara que poques vegades arriben a constituir una roureda pura. Destaquen les plantacions de castanyers. Hi ha landes, pastures i bardisses diverses en les clarianes.

12. Castanyeda extensa, amb clapes reduïdes de fagedes, rouredes o de bosc mixt. Clarianes amb landes, pastures i bardisses diverses.

13. Vegetació de ribera amb verneda, pollancreda i gatelleda, amb nombroses comunitats d'herbes a la vora i dins l'aigua corrent o estancada. Les bardisses hi són freqüents. Als vessants propers predominen els boscs mixts amb roures, freixe de fulla gran, faig i avellaner. Als sots i racons molt ombrívols es desenvolupa una avellanosa.

14. Castanyedes i rouredes dominants. Les castanyedes solen ser boscos monospecífics i amb límits ben clars, a causa de l'acció de l'home. En canvi les rouredes solen ser comunitats mixtes amb nombrosos arbres caducifolis i algunes alzines. Les alzines són més abundants en els vessants assolats, els més oberts, i a les carenes, on sovint constitueixen alzinars importants. Hi ha landes de bruguerola, ginestell, falguera aquilina i ginebre, brülles montanes i bardisses, segons els sòls, la situació topogràfica i la intervenció de l'home.

[Dibuix de Josep Nuet]

I ho és des de moltes perspectives i amb utilitats ben diferents: fusta, llenya, carbó, pinyons, castanyes, soques, suro, glans, a més d'altres productes com els bolets, les maduixes i les plantes remeieres.

Cal tenir molt present que la percepció que es tenia del bosc fa seixanta anys era ben diferent a l'actual. El bosc era mantingut i se'n tenia una cura especial ja que se'n treia recursos molt útils. El bosc generava productes indispensables, com fustes i troncs per a mobles i eines, fruits per a les persones i el bestiar, llenya i carbó per la cuina. Ara bé, el bosc solia ocupar els indrets més marginals i pobres, els més inclinats i obacs; els menys aptes per a conreu i per a les construccions. No tot el territori podia ser transformat en conreus o pastures.

a) L'alzinar

L'alzinar és el bosc més estès al Montseny. Ocupa molts vessants inclinats fins als 1.200 metres en els solells, localment pot ascendir més amunt, i variable en els obacs. En molts indrets els solells són alzinars i els obacs rouredes, castanyedes o fagedes.

El paisatge de l'alzinar ha canviat en dos aspectes principals: en l'estructura del bosc, més dens i alt, i en l'extensió, ocupant terres que la dècada de 1940 no era bosc d'alzina, sinó pastures, matollars, pinedes o conreus.

El fet que a partir de la dècada de 1950 el carboneig minvés de manera brusca, com també l'aprofitament per a llenya, féu que molts alzinars es deixessin sense cap mena d'intervenció (ZAMORA, 1996). El resultat és l'existència d'extenses masses d'alzinars densos i alts. L'alzinar amb una aprofitament periòdic és un bosc dominat per alzines, però amb nombrosos arbusts i lianes de diverses mides, de manera que és difícil transitar-hi. En canvi, molts alzinars actuals són boscos alts amb un sotabosc fosc per la densa capçada de l'estrat arbori; aquesta foscor no deixa viure els arbusts, només les heures i alguna falguera que suporten l'ombra intensa, de manera que s'hi pot transitar amb facilitat.

Actualment l'alzinar és una massa contínua molt extensa en nombrosos indrets. L'alzinar ha colonitzat matollars, pastures i

conreus de fa unes dècades. La tendència és que continuï estenent-se arreu on el clima i els sòls li són favorables i no té la competència d'altres arbres, com es veurà més endavant.

Pel fet que hi ha vessants molt inclinats i amb sòls molt prims, hi ha alzinars que es mantenen esclarissats, és a dir, que mai no arriben a esdevenir un bosc dens i ben tancat. Fa pocs anys semblava que el bosc es tancaria de manera natural arreu del Montseny, però els darrers episodis de sequera han fet veure que en els indrets amb esqueis i roquissers l'alzinar té un límit situat en un bosc obert, baix i amb exemplars d'alzines rebregades i tortuoses. La sequera extrema d'alguns estius farà que parts del brancam mori. És una clara mostra del límit del desenvolupament dels alzinars (PANAREDA & NUET, 1999).

Per un altra cantó, allà on hi ha sòls profunds, i el clima més frescal i humit, l'alzinar es desenvolupa molt bé. Però el mateix bon desenvolupament de l'alzinar fa que es crein unes noves condicions ecològiques, de manera que altres arbres més exigents poden desenvolupar-s'hi amb més èxit. Alguns dels alzinars cada vegada contenen més exemplars de roure i de diverses plantes pròpies més aviat de les rouredes. Molt probablement molts d'aquests boscos mixtos d'alzines i roures no evolucionaran gaire més, i es mantindran amb un percentatge alt de plantes mediterrànies. Però en els indrets més frescals i humits l'alzinar evoluciona cap a una roureda. Això s'observa en diversos indrets, sobretot fondals i vessants inferiors amb sòls profunds. En aquests sectors hi ha una minva de l'alzinar a favor de la roureda. Ho hem observat tant cap a roureda de roure de fulla gran, com de roure martinenc.

Semblantment, encara que més limitat en l'espai, hem observat com la fageda envaeix l'alzinar. Relativament freqüents són els alzinars amb exemplars de faig. De moment és difícil predir l'evolució d'aquests boscos mixtos. És probable que es formin taques de fageda enmig dels alzinars, just en els indrets més frescals. Cal tenir molt present el fort caràcter colonitzador del faig, sempre que tingui la humitat suficient per subsistir (RIU VULART, 1945).

b) La sureda

Ben diferent ha estat l'evolució de la sureda les darreres dècades. La sureda era un bosc que el propietari cuidava molt. Per extreure

una bona pela de suro calia un bosc obert i airejat. Calia efectuar estassades periòdiques. Però la rendibilitat ha minvat molt. Ja Salvador Llobet indica el 1947 que la baixa dels preus del suro ha fet perdre importància la seva explotació.

En una franja situada entre els 400 i 600 metres d'altitud, aproximadament, que s'estén entre la Tordera i poc més enllà d'Arbúcies, passant pel damunt de Campins, Gualba i Breda. Hi ha taques en d'altres indrets, però en el sector indicat pràcticament és una faixa contínua. No hi ha dubte que aquesta no seria la seva distribució natural. Fa dècades que l'home ha afavorit la surera pels beneficis que en treia. Fins moltes feixes de vinya afectades per la fil·loxera a la darrerria del segle XIX foren plantades de surera. Encara és perceptible l'arreglament d'algunes plantacions i la presència de parets seques.

Però, tot i que els darrers anys l'aprofitament del suro ha tingut una lleugera revifalla, no hi ha l'entusiasme de fa un segle. Actualment hi ha molts propietaris que volen transformar les seves suredes en plantacions de pins, en especial de pi insigne o pinastre. Els qui deixen el bosc sense cap cura, la massa forestal evoluciona cap a un bosc dens amb nous peus d'alzines i sovint de pins.

Globalment, doncs, les suredes pures han minvat en superfície. Algunes han esdevingut un bosc mixt amb alzines, tendint cada vegada més a un alzinar. En alguns indrets la presència de roures (roure martinenc, roure africà) fa que l'evolució sigui cap a un bosc mixt de surera, alzina i roure; la tendència és un augment dels roures i alzines i una minva de sureres. En altres sectors la plantació de pins fa que sigui un bosc mixt de suros, pins, i sovint alzines i roures. En general, el territori de la sureda és un mosaic de totes aquestes comunitats indicades. No és rar, per exemple, trobar solells amb suredes i obacs amb alzinars, amb límits sovint ben nets, prova clara de l'acció de l'home.

c) Les pinedes mediterrànies

El mapa de mantells de vegetació de Salvador Llobet mostra una extensa àrea dominada per les pinedes de pi blanc i pi pinyer. Actualment hi ha bones pinedes, però es pot dir que globalment han perdut extensió.

La pineda de pi pinyer ha estat plantada i afavorida per l'home. Era costum molt consolidat plantar pinyons quan es deixava de conrear una parcel·la a causa de la seva escassa fertilitat. El pi pinyer es plantà sobretot en terres saulonènques, allà on hi havia granit. Els pins constituïen l'estrat alt de moltes brolles i màquies. S'estassava sovint per facilitar el seu creixement i, secundàriament, la collita de les pinyes. L'escassa rendibilitat d'aquests boscos ha fet que es deixessin a la dinàmica natural, i han esdevingut alzinars o suredes coberts d'un estrat dens i ben alt de pins. Si es tallen els pins queda al descobert el bosc que s'ha desenvolupat el dessota.

Semblantment es pot dir del pi blanc, però amb una distribució diferent. El pi blanc és més estès pel Montseny, en especial pel sector del Congost, on forma masses denses. Viu bé en terres seques i sòls prims en terres argiloses, margoses i calcàries. També ha estat molt sembrat i plantat. L'evolució recent ha fet que sota les capçades de pi blanc s'hagi desenvolupat un matollar dens i alt, i fins i tot un bosc d'alzines i roures.

Les darreres dècades s'ha preferit el pi insigne i el pinastre per repoblar antigues vinyes i altres conreus abandonats. A la plana del Vallès i als vessants inferiors del Montseny són nombroses les plantacions amb aquests pins. La densitat de les plantacions no afavoreix un desenvolupament fàcil per a la vegetació espontània. Però una observació atenta fa veure que surten peus d'alzines, sureres, roures i d'altres arbres. Si són tallats alguns peus dels pins plantats, aquestes plantes espontànies es veuen afavorides i ben aviat es desenvolupa un bosc nou, sense pins. Caldrà veure l'evolució futura, però és molt previsible que s'estableixi un alzinar, en alguns indrets amb roures.

d) Les rouredes

Les rouredes eren, a la dècada del 1940, escasses en el Montseny. En el mapa dels mantells de vegetació Llobet en representa una superfície escassa i normalment mitjançant petits cercles, que representa grups aïllats i dispersos. La massa més extensa representada és la del turó de Marmolers.

Les rouredes ocupen actualment una superfície més gran de la representada per Llobet. No reflecteix, per exemple, l'extensa i bella roureda de Sant Marçal, ni les rouredes situades al sud de la

Vall de Santa Fe, entre moltes altres que ara poden contemplar-se. Aquest canvi en el paisatge és per l'evolució general del paisatge derivat de l'abandó de les activitats agràries. Però en el cas dels roures tingué unes característiques específiques. És sabut que molts pagesos arrencaven els roures, en especial el roure martinenc. Es preferia l'alzina per al carboneig.

Hi ha una altra raó que explica l'escassa superfície de les rouredes en temps de l'estudi de Salvador Llobet. La raó és que les terres ocupades de manera natural pels roures corresponen a terres bones per a conreus i pastures. Eren suficientment càlides per permetre el conreu de diverses plantes, i prou frescals i humides com per garantir una collita força segura. A més, part dels vessants propis del roure de fulla gran foren plantats de castanyers.

El resultat és la forta reducció de les rouredes. És probable que les rouredes constituïssin de manera natural un estatge de vegetació força ben definit. Potser no continu en tot el massís, però sí en bona part. Aquest estatge se situa en molts indrets en la franja de contacte entre el nivell superior de l'alzinar i l'àrea que Llobet anomena prats i zones desforestades.

Pel damunt dels 900 metres, aproximadament, es fa el roure de fulla gran, abundant especialment en la franja oriental del massís. Sota aquesta cota domina el roure martinenc, en especial cap al sector occidental i septentrional del massís. A la terra baixa del sector oriental es troba també el roure africà.

Tal com s'ha indicat en parlar de l'alzinar, cada vegada hi ha més roures en els alzinars, i també en les suredes. Alguns d'aquests boscos evolucionen cap a un bosc mixt amb roures, i fins i tot a cap a una roureda. Molt probablement alguns alzinars i suredes actuals esdevindran progressivament rouredes. El mateix es pot dir d'algunes pinedes. L'abandó d'algunes castanyedes mostra com aquestes plantacions evolucionen cap a una roureda de roure de fulla gran.

e) Les castanyedes

La meitat oriental del Montseny és plena d'extenses masses de perxades i castanyeres. Són plantacions de castanyers per

aprofitar-ne la fusta o pel fruit. El seu límit sol ser net i fàcil de representar, ja que es tracta de plantacions intensament explotades i controlades. El mapa dels mantells de vegetació reflecteix clarament la seva localització.

36

Les plantacions de castanyers s'han establert en obacs, preferentment en territori propi de les rouredes de roure de fulla gran. Algunes poden correspondre a rouredes de roure martinenc, a alzinars i fins i tot a fagedes. El resultat sempre és el mateix: una plantació amb vista a un aprofitament intensiu dels troncs o del fruit.

Però l'època daurada del castanyer fa temps que s'ha acabat. Pateix la crisi generalitzada dels aprofitaments forestals, i alhora la crisi derivada de diverses plagues que malmeten els arbres.

La superfície de les plantacions de castanyers ha minvat lleugerament. Les castanyeredes dedicades a la producció de la castanya tenen una importància econòmica ben minsa en l'actualitat. Moltes són boscos abandonats, on resten exemplars grans de castanyers, més interessants per als visitants i fotògrafs que no per al propietari. Llobet parla de notables beneficis per als propietaris i de les colles que anaven a recollir les castanyes, sobretot a l'entorn de Viladrau.

A les perxades els arbres són tallats a mata rasa en cicles d'uns quinze a vint anys. S'obtenien perxes, tradicionalment per a fusta de botada. Els tanyes eren tallats periòdicament i se'n deixaven només uns 2-5 peus, segons la vigoria de la soca.

Abans es tallaven també en cicles de quatre a sis anys per a rodells, que eren feixos de cercols ajuntats i lligats en forma rodona. Els cercols eren aptes per a la preparació d'emalatges per transportar productes líquids i sòlids.

Actualment no es duen a terme totes les aclarides que abans es feien, i no s'aprofita els brots joves per a rodells. És molt difícil preveure el futur dels castanyers en el Montseny (PANAREDA & NUET, 1986).

f) Les fagedes

La fageda és un bosc extens al Montseny gràcies a les boires que freqüentment cobreixen els vessants superiors molts dies d'estiu. El seu límit inferior correspon a grans trets al límit de les boires estiuenques produïdes pels moviments convectius de la marinada. El mapa de Llobet representa una extensa àrea de fageda, molt contínua a l'obaga del turó de l'Home-les Agudes i del Matagalls. Indica algunes clapes als obacs de l'entorn de la Calma. Però en contacte amb les taques de fageda Llobet representa amplis sectors de prats i de zones desforestades. Bona part d'aquestes zones desforestades corresponen a territoris on de manera natural es desenvoluparia la fageda. La raó de la desforestació són l'artigatge i les pastures, amb les cremes periòdiques per mantenir-les. Com s'ha dit abans, en la dècada de 1940 era un mosaic de prats, landes de bruguerola, falguera, ginestell i matollars de ginebró.

Una part considerable del sector que Llobet considera desforestat, actualment ja està colonitzat pel faig. La fageda ha guanyat terreny les darreres dècades, colonitzant pastures, landes i altres matollars i es preveu que aquesta fase de recolonització continui fins a les carenes i cims. Fins a la cota 1.600 metres, la colonització és relativament ràpida. Pel damunt d'aquesta cota el procés és més lent, però progressiu, a no ser que es torni a cremar o es dugui a terme alguna intervenció que ho impedeixi.

En la franja de contacte entre l'estatge de la fageda i l'estatge de l'alzinar el procés de colonització forestal és molt desigual. La fageda i l'alzinar lluiten pel mateix territori. Amb el temps s'establirà un límit variable en funció de la topografia (orientació dels vessants) i dels sòls. Probablement no serà sempre un límit net, sinó una franja de contacte en forma de mosaic i amb nombroses comunitats mixtes.

Cal tenir present que entre aquests estats hi ha el nivell de les rouredes, que en alguns indrets ocuparia una franja molt estreta, a causa dels llargs vessants molt inclinats. Tal com s'ha dit anteriorment, les rouredes ocuparien una franja discontinua en relació amb l'orientació i els sòls, molt probablement penetrant força en el territori ara ocupat per l'alzinar (PANAREDA & NUET, 1987b).

A les carenes i vessants assolellats molt inclinats la fageda s'instal·la

amb dificultat, sobretot a causa de períodes estivals molt secs, que pot arribar a matar els faigs que han assolit desenvolupar-se en períodes relativament humits. En els esqueis s'estableix una comunitat mixta, on el faig no sempre té una presència dominant.

g) Les avetedes

Les avetedes, tal com s'anomenen els boscos d'avets al Montseny, són boscos localitzats en els vessants més frescals entre els 1.200 i 1.600 metres. De manera natural constituïria comunitats mixtes amb avets, faigs i altres caducifolis (moixera, moixera de guilla, freixe de fulla gran). Els boscos monoespecífics, com el de l'aveteda de Passavets, tenen un origen clarament antròpic.

L'extensió representada en el mapa de Salvador Llobet és molt semblant a l'actual. És possible que la superfície actual sigui lleugerament inferior a la de fa seixanta anys, almenys en alguns indrets, com a l'obaga entre el turó de l'Home i les Agudes. La fageda de Passavets, la més extensa del Montseny, té l'aspecte de bosc més dens i alt de fa unes dècades.

Caldrà fer un seguiment molt precís per detectar si les poblacions d'avet estan estabilitzades, o són en regressió o progressió (PANAREDA & NUET, 1984, 1987a).

h) Les coníferes montanes

La pineda montana més estesa al Montseny és la de pi roig, molt localitzada entre Seva i el turó d'en Sala. Es tracta d'una pineda densa i continua, i així també la representa Salvador Llobet en el seu mapa. Malgrat que fa uns vint anys fou afectada per un gran incendi, té actualment l'aspecte d'una pineda extensa i en bon estat. La pineda alterna amb franges d'alzinar i de roureda de roure martinenc. Cal pensar que aquests constituïrien el bosc natural del territori de la pineda, que és considerada com a introduïda i afavorida. En les cotes superiors aquesta pineda es barreja amb roures de fulla gran, arbre que molt probablement constituïria el bosc natural en aquest indret.

Altres pinedes de pi roig es localitzen a la serra de les Pinedes, entre Aiguafreda i el Brull, no totes representades per Llobet. Cal dir que

moltes són més aviat boscos mixtos amb roure martinenc. També hi ha pinedes de pi roig prop del turó de Tagamanent, clapes ja cartografiades per Llobet.

Les darreres dècades peus aïllats i petites clapes de pi roig han estat plantats en diversos indrets del Montseny en els estatges de les rouredes i de la fageda, però no sembla que tingui de moment una gran influència en el paisatge.

La pinassa ha estat afavorida i plantada en diversos indrets, en especial en la part nord-oest. Hi ha algunes pinedes de pinassa ben desenvolupades en l'àrea entre El Brull-Seva-Aiguafreda-Figaró. Les millors es troben a la serra de les Pinedes i en els vessants al nord i nord-oest del turó de Tagamanent. En el mapa de Llobet no entra la pinassa en la llegenda, i en el llibre hi ha poques referències a aquest pi.

Sí que tenen un impacte en el paisatge les plantacions de coníferes montanes en antics conreus i artigues, sobretot entre Santa Fe i Arbúcies. El contrast entre el fullatge del faig i de les coníferes és gran. Les coníferes són de fulla persistent i normalment de tons més foscos. Hi ha avets de Douglas, pícees, cedres i diverses espècies de pins i avets. En el moment del treball de Llobet aquestes plantacions no hi eren.

i) Els boscos de ribera

Els boscos de ribera ocupen una superfície globalment reduïda, ja que colonitzen les vores dels corrents d'aigua. Malgrat tot tenen una gran importància econòmica, paisatgística i ecològica. Són boscos que tradicionalment han estat molt explotats i modificats. Per un cantó són boscos molt productius i donen troncs rectes i d'alta qualitat. Per un altre cantó ocupen terres que han estat transformades en conreus per l'alta fertilitat dels sòls i per la possibilitat de regadiu.

Llobet no cartografia els boscos de ribera, però indica en el mapa la presència de verns, pollancre i freixes, arbres ben significatius d'aquests ambients. Les darreres dècades el bosc de ribera s'ha refet molt, hi ha llargues vernedes que segueixen com un bosc galeria les rieres i torrents (Bouls, 1980). El mateix es pot dir de les

freixenedes i gatelledes. Els pollancre no són gaire abundants en els fondals de l'interior del massís. Però s'han efectuat diverses plantacions de pollancre i plàtans a les planes mitjanes de la Tordera.

40 **5. Cap on va el paisatge del Montseny: uns suggeriments**

Al llarg de l'exposició ja s'ha indicat diverses idees de com creiem que evoluciona el paisatge del Montseny. En general es pot dir que es va cap a un domini encara més gran del bosc. El bosc serà constituït cada vegada per formacions mixtes.

Aquesta tendència pot trencar-se per diversos factors, com pot ser un incendi o una plaga. La massa tan continua de bosc pot semblar una situació òptima. Això no és tan clar, ja que una massa de bosc permanentment densa i alta no és pas una situació que pugui considerar-se com la més natural. És un paisatge amb massa risc, en especial risc d'incendis que no puguin ser controlats, precisament per l'excés de biomassa.

La situació recomanable és mantenir, al costat de masses denses i ben desenvolupades de bosc, espais amb bosc amb menys biomassa controlats mitjançant estassades i tallades periòdiques. A més, caldria mantenir el paisatge en forma de mosaic: àrees de conreu, pastures, zones humides (torrents, basses, embassaments, jonqueres, aiguamolls), roquissers, habitatges, camins, àrees d'esplai, etc.

Caldria mantenir a qualsevol preu els espais agrícoles actuals, i ampliar-los, de manera que funcionessin com a autèntics tallafocs. Malgrat que les activitats agràries són totalment residuals en l'actualitat, el seu paper és fonamental amb vista a la gestió i manteniment dels sistemes naturals i paisatges del Montseny.

El paisatge en mosaic, que caldrà estudiar, planificar i gestionar, és el que podrà contenir una biodiversitat més elevada, tant en flora i en fauna, com de comunitats vegetals i de paisatges.

Josep M. Panareda Clopés
Universitat de Barcelona

Bibliografia

ALMERA, J. (1907). Estudio de un lago oligocénico en Campins. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, VI (2): 11-20.

ALMERA, J. (1913). *Mapa geológico y topográfico de la provincia de Barcelona. Región 5ª: Montseny, Vallés y Litoral, E 1:40.000*. Barcelona.

ALMERA J. (1914). *Mapa geológico y topográfico de la provincia de Barcelona. Región 4ª o del río Tordera, E 1:40.000*. Barcelona.

ALMERA, J. (1915). Descripción físico-geológica del bajo Vizcondado (Tordera) y sus valles de hundimiento. *Mem. Real. Ac. Ciencias y Artes de Barcelona*, XI: 365-371. Barcelona.

ARIET, A. (1915). *Topografía Mèdica de Viladrau (Montseny)*. Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona. Fidel Giró impressor. Barcelona. 220 p.

ASHAUER, H. & TEICHMÜLLER, R. (1946). *Origen y desarrollo de las cordilleras variscas y alpidicas de Cataluña*. Publ. Extr. Geol. Esp., III: 1-103. Madrid.

BOLÓS, O. de (1959). *El paisatge vegetal de dues comarques naturals: la Selva i la plana de Vic*. Arxius de la Secció de Ciències, 26: Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 175 p.

BOLÓS, O. de (1980). Les aulnaies (*Alno-Padion*) du Montseny en Catalogne. *Colloques phytosociologiques*, 9: 131-141. Strasbourg.

BOLÓS, O. de (1983). *La vegetació del Montseny*. Servei de Parcs Naturals. Dip. de Barcelona. Barcelona. 170 p. + 1 mapa 1:50.000.

BOLÓS, O.; NUET, J. & PANAREDA, J.M. (1986). Flora vascular del Montseny. *El Patrimoni biològic del Montseny. Catàlegs de Flora i Fauna*, 1: 41-92. Diputació de Barcelona. Barcelona.

CARRERAS CANDI, F. (ed.) (1906). *Geografia General de Catalunya*. A. Martín. Barcelona. 6 vols.

CEC (1924). *Mapa del Montseny. E. 1:50.000*. Centre Excursionista de Catalunya. Barcelona.

FONT QUER, P. (1918). D'una excursió al Montseny. *Butlletí Institució Catalana d'Història Natural*, 18: 156. Barcelona.

42 FONT QUER, P. (1920). Noves troballes de plantes al Montseny. *Butlletí Institució Catalana d'Història Natural*, 20: 16-21. Barcelona.

FONT I SAGUÉ, N. (1898). Excursió espeleològica a la Bancó, les Barbotos y Singles de Bertí. *Butlletí CEC*, 8(41): 165-168; (42): 184-196; (43): 197-205. Barcelona.

FONTSERÉ, E. (1933a). El nou observatori del Turó de l'Home. *Butlletí del CEC*, 43:60-62. Barcelona.

FONTSERÉ, E. (1933b). Les estacions meteorològiques de muntanya fundades per la Generalitat amb motiu de l'any polar 1932-33. *Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques: Memòries*, 1 (5): 277-307. Barcelona.

FONTSERÉ, E. (1937). L'anomalia tèrmica de la Plana de Vic. *Mem. Serv. Meteor. de Catalunya*, 1, 1. 40 p. Barcelona.

FONTSERÉ, E. (1950). *Una visió meteorològica del Turó de l'Home*. Ed. d'Homenatge. G. Gili. Barcelona. 70 p.

IGLÉSIES, J. (1968). *La crisi agrària de 1879-1900: la fil·loxera a Catalunya*. Edicions 62. Barcelona.

LLOBET, S. (1943). Distribución altitudinal del olivo y la vid en la región del Montseny. *Estudios Geográficos*, 4 (3): 829-845. Madrid.

LLOBET, S. (1945). Avance a un estudio geográfico del Montseny. *Estudios Geográficos*, 5-66. Madrid.

LLOBET, S. (1947a). *El medio y la vida en el Montseny*. C.S.I.C.. Barcelona. 518 p. + mapa. Trad. cat. *El medi i la vida al Montseny. Estudi Geogràfic*. (1990). Museu de Granollers - Agrupació Excursionista de Granollers. Granollers. 486 p. + periglacial al Montseny.

LLOBET, S. (1947b). *El medio y la vida en Andorra*. C.S.I.C. Barcelona.

LLOBET, S. (1950). El límite septentrional de la vid y el olivo en Cataluña. *Actas del primer Congreso Internacional de Pireneistas. San Sebastián, septiembre de 1950*: 4: 33-50. Zaragoza.

LLOBET, S. (1955). De geografía agraria de la comarca del Maresme (Barcelona). *Estudios Geográficos*, 58-59. Madrid.

43

LLOBET, S. (1970). Los viajes de Francisco Zamora en Cataluña y la Geografía económica del Principado. *Revista de Geografía*, 4: 81-91. Barcelona.

LLOBET, S. (1975). Materiales y depósitos periglaciares en el macizo del Montseny. Antecedentes y resultados. *Revista de Geografía*, 9(1-2): 35-58. Barcelona.

LLOPIS, N. (1942 a). Estudio geológico del valle del Congost (Barcelona). *Publ. Inst. Geol. Top. Dip. Barcelona*, V, 102 p. Barcelona.

LLOPIS, N. (1942 b). Sobre la estructura del Montseny (Barcelona). *Boletín Real Sociedad Española de Historia Natural*, XL: 513-542. Madrid.

LLOPIS, N. (1947). *Contribución al conocimiento de la morfoestructura de los Catalánides*. C.S.I.C. Barcelona. 372 p.

NUET, J. & PANAREDA, J.M. (1984). La Calma del Montseny. *Serra d'Or*, XXVI (302): 15-17. Barcelona.

OSONA, A. (1879) [UN PROPIETARI DE LA VILA DE BREDÀ]. *Excursió à la montanya de Montseny*. Imp. Barcelonesa. Barcelona. 40 p

OSONA, A. (1880). *Guia general de las montañas del Montseny*. Imp. de la Renaixensa. Barcelona.

OSONA, A. (1886). *Guia general de las montañas de la región del Montseny, ab totes sas derivacions, inclús las Guillerías, ó sia, del Ter fins al Congost, Mogent y Tordera, dividida en 132 itineraris y un apéndice*. Estampa dels successors de N. Ramirez y C. Barcelona. 174 p. 18cm.

OSONA, A. (1893). *Guia itineraria de las montañas de la región del Montseny, ab todas sas derivacions, inclús las Guillerias, sia, del Ter fins al Congost, Mogent y Tordera, dividida en 144 itineraris*. Estampa de F. Altés y Alabart. Barcelona.

OSONA, A. (1899). *Guia itineraria de la región del Montseny y Guillerias, dividida en 190 itineraris*. Estampa de F. Altés y Alabart. Barcelona.

PANAREDA, J.M. (1980). *Itinerari geogràfic al Montseny*. Departament de Geografia. Universitat de Barcelona. 60 p.

PANAREDA, J.M. (1991). *El Montseny*. Col. Descuberta, 2. Eumo Editorial. Vic. 175 p.

PANAREDA, J.M. (1992a). Salvador Llobet i el Montseny. *Lauro*, 3: 35-37. Granollers.

PANAREDA, J.M. (1992b). Salvador Llobet, un excursionista que visqué de la geografia. *Muntanya*, 781: 127. Barcelona.

PANAREDA, J.M. & NUET, J. (1984). Un crit d'alerta: la vall de Santa Fe del Montseny. *Serra d'Or*, XXVI (297): 11-15. Barcelona.

PANAREDA, J.M. & NUET, J. (1986). Les castanyedes al Montseny. *Ausa*, XII (116): 65-78. Vic.

PANAREDA, J.M. & NUET, J. (1987a). Els avets de Vallfornés (Montseny, Vallés Oriental). XXXIII *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*: 199-207. Granollers.

PANAREDA, J.M. & NUET, J. (1987b). Retrat i defensa del Matagalls. *Serra d'Or*, XXIX, 331: 49-55. Barcelona.

PANAREDA, J.M. & NUET, J. (1999). La vegetació del turó dels Garrics. *Monografies del Montseny*, 14: 123-134. Amics del Montseny. Viladrau.

PUCHADES, J.M. (1948). El río Besós. Estudio monográfico de hidrología fluvial. *Miscel·lània Almera*, II: 195-355. Barcelona.

ROMA, F. (2000). *Salvador Llobet i Reverter. La Geografia, entre la ciència i la passió*. Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 189 p.

RIU VULART, J.M. (1945). Los encinares del Montseny o los rayos y pinas de encina catalana. Barcelona.

VERGES, P. (1911). *Gualba*. Imp. Pedro Ortega. Barcelona. 116 p.

VIDAL, E. (1912). *El Montseny. Guia monogràfica de la regió*. Tip. l'Avenç. Barcelona. 156 p. + mapa.

ZAMORA, J.E. (1996). *El carboneig al Montseny*. Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya. Barcelona. 94 p.